

MUNKANÉLKÜLIBŐL LETT VÁLLALKOZÓK

Az állástalanok többsége számára az jelenti a kiutat a munkanélküliségből, ha *alkalmazottként* elhelyezkedik. Egy kisebbség viszont megpróbálkozik önállóan gondoskodni a munkahelyéről, azaz *önfoglalkoztatóvá* válik. 1994. első negyedében a járadékban részesülő munkanélküliek csaknem nyolc százaléka tett erre kísérletet. Ha kezdeményezésük sikeresnek bizonyul, maguk is munkáltatóként léphetnek fel, úgy, hogy mások számára is munkahelyet teremtenek.

A vállalkozás útjára lépő munkanélkülieknek a Foglalkoztatási Törvény különböző támogatásokat helyez kilátásba, nevezetesen:

- a munkanélküli járadék összegének megfelelő *anyagi segítséget* a kezdeti nehézségek áthidalásához, maximum hat hónapra;
- a vállalkozás elindításához igénybe vett *szaktanácsadás költségeinek a megtérítését*, legfeljebb 50 százalékos mértékig;
- a vállalkozói tevékenység gyakorlásához szükséges *tanfolyami képzés költségeiből maximum 50 százalék visszafizetését*; továbbá
- hitel felvétele esetén a *hitelfedezeti biztosítás költségei legfeljebb felének az átvállalását*, maximum egy éves időtartamra.

E támogatások közül egyidejűleg több is igénybe vehető, s mindegyiknek a finanszírozásához a *Foglalkoztatási Alap* nyújt fedezetet.

A Munkaügyi Kutatóintézetben a közelmúltban fejeződött be egy követő *vizsgálat*¹, amely azt a kérdést járta körbe, hogy e *támogatásokkal létrehozott vállalkozásoknak milyen esélyük van a túlélésre*.

A kérdőíves felmérést 1993/94. fordulóján bonyolítottuk le, két megyében². A kutatásba bevontunk minden olyan személyt (összesen 615 főt), aki 1992-ben munkanélküliből vállalkozó lett, a felsorolt támogatások egy vagy több formájának igénybevételével. Postai úton, illetve kérdezőbiztosok segítségével a kiküldött kérdőívek több mint *négyötödét* sikerült értékelhető állapotban visszaszerezni, így az 513 fős minta kielégítően reprezentálja a vállalkozóvá vált munkanélküliek teljes körét. A vállalkozás *kezdeté* óta eltelt minimálisan egy-két év ugyanakkor elég idő ahhoz, hogy kiderüljön, mennyire volt eredményes a segítség.

A program munkaerőpiaci hatása és szelektivitása

Egy program munkaerőpiaci hatása elsősorban *elterjedtségével* jellemezhető. Ez a *bekerülési rátával* mérhető, amely a támogatottak arányát ahhoz a sokasághoz — jelen esetben a járadékban részesülő munkanélküliekhez — viszonyítva fejezi ki, akik jogosultak az eszköz igénybevételére.

Nos, a vizsgált évben — 1992-ben — a *járadékban részesülő munkanélkülieknek mindössze egy-két százaléka választotta az önfoglalkoztatás útját a két megyében, ami megfelelt az országos átlagnak. Ez a sokaság fontos személyiségi jegyeit tekintve markánsan különbözött a járadékban részesülők összességétől. A munkanélküliek közül főleg ha a fiatalabb, szakmával és magasabb iskolai végzettséggel rendelkező férfiak kísérik meg a vállalkozóvá válást. Ebben természetesen nincs semmi kivetnivaló, hiszen a munkanélküliek vállalkozóvá válásának a támogatása a munkaerőpiaci eszközök között különleges helyet foglal el. Nem alkalmazható, s nem is ajánlható mindenki számára, mivel a munkanélküliségből való kijutás komoly szándéka mellett sok egyébre is szükség van a vállalkozáshoz.*

Csakhogy a program szerény igénybevétele nem kizárólag az önfoglalkoztatásra esélyes munkanélküliek csekély számával magyarázható, még kevésbé az érdeklődők alkalmasságvizsgálatának vagy szűrésének a következménye. Az ok inkább a Szolidaritási Alapot a Foglalkoztatási Alaptól mereven elkülönítő finanszírozási struktúrának tulajdonítható, ami teljesen érzéketlen a vállalkozóvá válás révén elérhető járadékmgeltakarításra. Sőt, a Foglalkoztatási Alap feltöltésének bizonytalansága és a Szolidaritási Alaphoz képest mutatkozó akut forráshiánya olyan átmeneti korlátozásokra kényszeríti a munkaügyi központokat, amelyek a program céljával és a munkanélküliek érdekeivel egyaránt ellentétesek.

Előfordult például, hogy a vállalkozóvá válás támogatását pénzhiány miatt néhány hónapig szüneteltetni kellett, vagy ideiglenesen csak a hat hónapot meghaladó járadékfolyósítási idővel rendelkező munkanélkülieket engedték belépni a programba, még ha korábban akartak is az önfoglalkoztatás útjára lépni. A vállalkozói képzés, illetve tanácsadás támogatásával is gyakran szűkíteni kellett a törvény adta lehetőségeket, jöllehet ezt amúgy is a kelleténél jóval kevesebben vették igénybe.

A pénzügyi korlátoknak alárendelt és időről időre változó belső szabályok miatt a *vállalkozóvá válás ösztönzését a megyei munkaügyi központok nem tudják az ésszerűség, a programozhatóság és a folyamatosság keretei között tartani. Ez nemcsak a program eredményeit rontja, hanem pazarló a Szolidaritási Alapra nézve is. Ebből az jelenthetne kiutat, ha az önfoglalkoztatás támogatása révén elért járadékmgeltakarítást a megyék felhasználhatnák decentralizált foglalkoztatási alapjuk bővítésére.*

A munkanélküliek által alapított vállalkozások túlélési esélyei

A felmérés kulcskérdése az volt, hogy *6-8 hónappal a támogatás befejezése után a vállalkozásoknak hány százaléka működött még és milyen arányban került sor a vállalkozói tevékenység megszüntetésére?* Erre az 1. táblázat ad választ.

1. táblázat

A támogatásban részesülő vállalkozások túlélési esélyei

a felmérés időpontjában	támogatásban részesülő					
	nők		férfiak		együtt	
	száma	megoszlása százalék	száma	megoszlása százalék	száma	megoszlása százalék
az eredeti profilnak megfelelő vállalkozói tevékenységet folytatta	104	65,0	240	68,0	344	67,1
vállalkozó maradt, de időközben profilt váltott	9	5,6	21	5,9	30	5,8
megszüntette a vállalkozást	47	29,4	92	26,1	139	27,1
összesen:	160	100,0	353	100,0	513	100,0

A vizsgált vállalkozások várákozásainknál életképesebbnek bizonyultak: a támogattak több mint kétharmada a megkérdezés időpontjában is folytatta tevékenységét. A megszűnések aránya vélhetően kisebb a hasonló méretű, de nem támogatott vállalkozásokénál és jobb eredményt tükröz, mint amit a jelenlegi konstrukciónál sokkal drágább újakezdési kölcsön utóvizsgálata kimutatott.

Az életben maradt és megszűnt vállalkozások jellemzőinek különböző megközelítésű összehasonlító vizsgálata az alábbi következtetések levonására ad módot:

- A nők kevésbé sikeres vállalkozók, mint a férfiak, de mindkét nemnél leginkább a 21–25 év közöttiek kénytelenek feladni vállalkozásukat.
- A középfokú szakképzettség és a felsőfokú végzettség biztosítja a legnagyobb esélyt a túlélésre, míg az általános iskolával, vagy azzal sem rendelkező munkanélküliek vállalkozásai az átlagosnál nagyobb arányban vannak bukásra ítélve.
- Míg a munkanélküliséget megelőző munkahely tulajdonformája a vállalkozás sikerét nemigen befolyásolja, a betöltött munkakör jellege annál inkább. Azok tűnnek a legesélytelenebb vállalkozóknak, akik korábban betanított munkásként dolgoztak. A legsikeresebbek ugyanakkor az egykori szellemi dolgozók (különösen a volt ügyviteli alkalmazottak), akiknek a jelenléte a támogatottak között erősen túlreprezentált, akár a foglalkoztatottak összességén belüli, s főleg ha a munkanélküliek közötti előfordulásukat tekintjük viszonyítási alapnak.
- Amikor a vállalkozói tevékenységet megszüntetők arányát a kezdési időpont függvényében elemeztük, azt tapasztaltuk, hogy az idő előrehaladtával nő a megszűnő vállalkozások aránya. A működő vállalkozások „utógondozásával”, az önfoglalkoztatóknak nyújtandó folyamatos tanácsadással ezen bizonyára lehetne segíteni.

- A társas vállalkozások helyzete stabilabbnak tűnik, mint az egyéni vállalkozóké. A probléma csak az, hogy a vállalkozóvá lett munkanélküliek túlnyomó többsége az utóbbi kategóriába tartozik.
- A városok vonzóbb terepet kínálnak vállalkozás alapításához, mint a községek. Erre utal, hogy a volt munkanélküliek kétharmad részének a vállalkozása városokban működik. Ha a megkérdezettek közül azokra korlátozzuk figyelmünket, akiknek a vállalkozása a lakóhelyével egybeesik, nem tapasztalunk érdemi különbséget a városi és falusi vállalkozások bukási aránya között. A változó telephelyen működőket viszont az átlagosnál gyakrabban éri kudarc. Közülük többen élnek községekben, mint városokban.
- A volt munkanélküliek alapította vállalkozások tevékenységének széles skálájából kiemelkedik a kereskedelem. A szolgáltató profilok dominanciája mellett a termelővállalkozások háttérbe szorulnak. Ezen belül a mezőgazdasági kistermelők aránya a legalacsonyabb. Az ágazati hovatartozásnak a vállalkozások túlélése szempontjából nincs jelentősége.
- A felmérésbe vont vállalkozóknak 40–45 százaléka gyakorol a szakképesítésének megfelelő tevékenységet. Az építőipari és feldolgozóipari tevékenység követeli meg leginkább a szakirányú végzettséget. A kereskedelemben — ahol a legtöbb vállalkozás működik — a legnagyobb a szaktudás hiánya, legalábbis a munkanélküliből lett vállalkozók körében. Azok között, akik szakmájuktól eltérő vállalkozói tevékenységbe fogtak, jóval magasabb a megszünt vállalkozások aránya, mint azoknál, akiknél a vállalkozás szakiránya megfelelt az egyén szakképzettségének.

A vállalkozásra motiváló tényezők

A vállalkozóvá lett munkanélküliek közül minden harmadiknak megvolt az az előnye a többiekkel szemben, hogy rendelkezett piacképes ötlettel, többé-kevésbé kiépített üzleti kapcsolatokkal és vállalkozói ambícióval. A többiek azzal indokolták döntésüket, hogy az önfoglalkoztatáson kívül más lehetőségük nem volt a legális munkavégzésre, a család megélhetési költségeinek előteremtésére. *E kényszervállalkozók aránya igen magas (63,6%) a mintában* (lásd 2. táblázat). Bizonyára ez ad magyarázatot arra, hogy a volt munkanélküliek gyakran alacsony jövedelmezőség mellett és bizonytalan piaci kilátásokkal is fenntartják vállalkozásukat.

2. táblázat

A minta megoszlása a vállalkozás indítását közvetlenül kiváltó okok szerint

Miért kezdett vállalkozásba?	százalék		
	férfiak	nők	együtt
hogyan meghosszabbítsam a segélyezési időt	1,4	0,6	1,2
munkanélkülivé válásom előtt is terveztem	6,8	6,2	6,7
önállóan akartam dolgozni és ehhez voltak elképzeléseim	26,1	23,8	25,3
más lehetőség nem volt a munkavégzésre	62,3	66,3	63,6
egyéb	3,4	3,1	3,2
összesen:	100,0	100,0	100,0

A munkanélküliek igen kis hányadát (1–2%) motiválta a vállalkozásra a segélyezési idő meghosszabbításának a szándéka. Ennek a válasznak a megítélésénél azonban figyelembe kell venni, hogy vizsgálatunkba főleg olyan emberek kerültek be, akik a munkanélküli járadékot — megfelelő feltételek esetén — még két évig, illetve a folyósítási idő 1992-ben csökkentett maximumáig, másfél évre vehették igénybe. Így az a készlet, hogy a munkanélküliek azért kezdenek vállalkozásba, hogy meghosszabbítsák a járadékfolyósítási időt, csak szórványosan fordult elő. Sőt, ennek inkább az ellenkezője volt a jellemző.

Erre utalnak Czákóné Tari Mária számításai, aki a munkaügyi központ nyilvántartásai alapján megvizsgálta a megkérdezettek járadékjogosultsági idejét és azt, hogy abból vállalkozóvá válásuk előtt mennyit használtak ki.

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei mintából 20 százalék volt jogosult 24 hónapot elérő járadékra, de az 54 főből ezt csupán ketten vették igénybe. A járadékjogosultsági időt a teljes sokaság mindössze 7 százaléka (a 265 főből 21) merítette ki a kérelem benyújtása előtt. Ez a csoport az átlagnál rövidebb (4–12 hónap közötti) jogosultsági idővel rendelkezett.

Az egyénenként gyűjtött adatok alapján megállapítható, hogy a *hosszabb jogosultsági idővel rendelkezők kezdték leghamarabb vállalkozásba*, ami jelentős megtakarítást eredményezett a Szolidaritási Alapban. Szolnok megyében a felmérésben részt vevők járadékjogosultsági ideje összesen 5226 hónap volt, amiből csak 2141 havi ellátást vettek igénybe. A különbség tehát 3085 hónap. Ha figyelembe vesszük, hogy a vállalkozóvá válásuk okán 1581 hónapra folyósították tovább számukra a járadékkal azonos összegű támogatást, a nettó megtakarítás így is 1504 havi munkanélküli ellátmánynak felel meg.

A munkanélküliek „hozott” és „szerzett” vállalkozói tapasztalatai, ismeretei

A vállalkozás túlélése szempontjából egyértelműen előnyt jelentett, ha az önfoglalkoztatás útját választó munkanélküliek előző munkahelyükön vagy családi–baráti környezetükben vállalkozói tapasztalatokra tettek szert, illetve részt vettek ilyen típusú képzésben. Ezzel azonban nem sokan dicsekedhettek. A munkaügyi központok kívüli szervezésben megkérdezettek közül csak minden tizedik szerzett vállalkozói ismereteket és kb. egyötödének volt előéletéből olyan tapasztalata, amit a vállalkozásban hasznosítani tudott. Az ismeret és tapasztalat együttes előfordulása a minta csupán 3–4 százalékára jellemző. Ugyanakkor sem az egyikkel, sem a másikkal nem rendelkezett az interjúalanyok csaknem háromnegyede.

Ezeket a hiányosságokat lennének hivatottak pótolni a Foglalkoztatási Törvény alapján nyújtható támogatások. Ezekről azonban alig szereztek tudomást az érintettek. Csupán a járadékfolyósítás meghosszabbításának a lehetőségét ismerte és vette igénybe valamennyi válaszadó. Ők sem érzékelték azonban pontosan, mikor váltotta fel a munkanélküli járadék folyósítását az azzal azonos összegű vállalkozói támogatás.

A képzési költségértézésről a megkérdezettek alig egyharmadának, a szaktanácsadás ráfordításainak visszaigényléséről legfeljebb minden negyediknek, a hitelfedezeti biztosítás díjának átvállalásáról pedig még ennél is kevesebbnek volt információja. A támogatási formák igénybevétele ismertségüknél is szerényebb. Az anyagi segítségen kívül érdemben csupán a vállalkozói képzés iránt mutatkozott érdeklődés (összesen 38 fő, azaz a megkérdezettek 7,4%-a részéről).

A vállalkozáshoz szükséges feltételek és azok megléte

Noha a munkanélküliek zömében a nem tőkeigényes tevékenységek felé orientálódtak (a megkérdezettek fele mindkét megyében tőkét nem, vagy csak néhány ezer, illetve tízezer forintot igénylő vállalkozást alapított), súlyos forráshiánnyal kellett szembenézniük az induláskor. A szükséges tőkének csak a fele állt rendelkezésre, s ahhoz is főleg a saját erő, illetve családi–baráti kölcsönök nyújtottak fedezetet. De nemcsak a tőkének voltak szűkében a kezdő vállalkozók, hanem a tevékenység beindításához szükséges forgóeszközöknek is. Ez a helyzet egyrészt abból adódik, hogy a munkanélkülieket felkészületlenül érte az önállósulás kényszere, és életszínvonaluk csökkenésével kisebbek lettek mobilizálható tartalékaik. Másrészt a vállalkozások segítésére létrehozott különféle kedvezményes hitelkonstrukciókat és alapítványi közvetítéssel elérhető speciális hitelfajtákat a munkanélküliből lett vállalkozóknak csak a töredéke tudta igénybe venni. A tőkehiány mellett súlyos problémát jelent a megkérdezetteknek — csakúgy, mint a vállalkozók összességének — a vevőkör

életszínvonalának a romlása, vásárlóerejének szűkülése, valamint a megrendelők rossz fizetési morálja.

Az összes feltétel közül a szaktudás esetében van a legkevesebb pótolnivaló, ami a programba lépők átlagosnál magasabb képzettségi színvonalával és a szak-képzettséget nem igénylő vállalkozások magas arányával egyaránt magyarázható. Ezzel szemben komoly hiányosságok mutatkoznak a vállalkozói ismeretekben, aminek megszerzéséhez az önfoglalkoztatás útját választó munkanélküliek tömeges képzésén keresztül vezet az út. Emellett a kezdő vállalkozók folyamatos szaktanácsadást igényelnének, s ezt elsősorban a munkaügyi központtól várnák, mégpedig ingyenesen. Ennek keretében a legnagyobb érdeklődés a rendszeres, gyakorlatias és minden kezdő vállalkozó számára elérhető szolgáltatás iránt mutatkozik, amely magában foglalná a felvilágosítást a hitelekéről, információkat a piaci helyzetről, a vevőkör feltárását, reklámszervezést, vállalkozótársak keresését stb. Ezt a feladatot a munkaügyi szervezet nem tudja vállalni. Ez a vállalkozásokat támogatni hivatott intézményeknek, érdekképviselőknek, alapítványoknak lenne a dolga.

A program „holtsúlya”

A vállalkozóvá válás támogatásának nettó hatását „holtsúlyán” keresztül próbáltuk megragadni. Ez a mutató a résztvevőknek azt a körét jelzi, akiknek a magatartását nem befolyásolta a program.

A 3. táblázat szerint a megkérdezettek több mint kétharmadát felesleges volt anyagiilag ösztönözni a vállalkozásra, mert enélkül is az önfoglalkoztatás útját választották volna. A támogatás kilátásba helyezése a minta 13,6 százalékát a döntés előrehozatalára inspirálta, ami kétségtől elönys, hiszen a Foglalkoztatási Alapból finanszírozható aktív eszközök célja a munkanélküliség csökkentése mellett az is, hogy megtakarítást idézzenek elő a Szolidaritási Alapban.

3. táblázat

Az igénybe vett támogatás nélkül is hozzáfogott volna vállalkozói tevékenységéhez?

A megkérdezett státusa a felmérés időpontjában	százalék			
	igen	igen, de később	nem	együtt
az eredeti vállalkozást működteti	70,3	16,3	13,4	100,0
vállalkozó, de profilt váltott	63,3	13,3	23,4	100,0
megszüntette a vállalkozást	67,6	7,2	25,2	100,0
összesen:	69,2	13,6	17,2	100,0

Azoknak a munkanélkülieknek az aránya, akik a támogatás nélkül nem kezdtek volna vállalkozni, kifejezetten alacsony, 17 százalék. Ugyanakkor figyelemre méltó,

hogy azok között, akik a felmérés időpontjában is az eredeti vállalkozásukat működtették, csak 13 százalék lett a program hatására vállalkozó, miközben azok körében, akik időközben profilt váltottak vagy megszüntették a vállalkozásukat, ennek majdnem a duplája (23,4 illetve 25,2%).

A programnak köszönhetően tehát — az előrehozott szándékokat is figyelembe véve — a munkanélküliek alig egyharmada lett vállalkozó, ami a támogatás hatékonyságáról eléggé lehangoló képet fest, s egyben magyarázatot ad a viszonylag magas túlélési arányra is.

Mindazonáltal a jelenlegi nagy holtsúly nem feltétlenül elítélendő. A programnak ugyanis aligha lehet az a szándéka, hogy a munkanélküliek kizárólag a támogatásért legyenek vállalkozók. Sokkal fontosabb, hogy tartósan rendeződjön munkaerőpiaci helyzetük. Erre a fennmaradt vállalkozások tőkeerejének a változásából és munkahelyteremtő képességéből lehet következtetni.

Helyzetkép az eredeti profilban működő vállalkozásokról

Az eredeti profilban működő vállalkozások meglepően nagy hányada stabilizálódott a felmérés időpontjára. *Kétötödük* olyan eredményesnek bizonyult az alapítás óta eltelt rövid idő alatt, hogy *pótlólagos tőkebefektetést* is eszközölni tudott. Vagyoni helyzetük *stagnálásáról* hasonló arányban nyilatkoztak a megkérdezettek, míg a *saját tőke értéke a vállalkozások mintegy ötödénél csökkent.*

A működő vállalkozások *eltartóképeségének a javulását* jelzi, hogy az alapítás óta több, mint 40 százalékkal *nőtt alkalmazottaik száma*, ami a munkanélküliből lett vállalkozók részéről nem kis teljesítmény. Ehhez a Foglalkoztatási Alap is nagymértékben hozzájárult. *A pótlólagos alkalmazotti munkahelyek egyharmada* ugyanis a *munkaügyi központ támogatásának* (főleg a tartós munkanélküliek felvételéhez nyújtott bérsubvencionak) *köszönhető.* Jobb tájékoztató munkával talán nagyobb munkaerő-keresletet is indukálhattak volna a vizsgált vállalkozások. A munkaügyi központ által adható foglalkoztatásbővítő támogatásokkal ugyanis csak rendkívül kis hányaduk — a megkérdezettek 5 százaléka élt.

4. táblázat

Az eredeti profilban működő vállalkozások munkahelyteremtése

munkavállalói kategóriák	induláskori		felméréskori		felméréskori létszám az induló létszám százalékában
	összes	egy vállalkozásra jutó	összes	egy vállalkozásra jutó	
	létszám (fő)		létszám (fő)		
alkalmazottak	199	0,58	283	0,82	142
segítő családtagok	71	0,21	72	0,21	101
együtt	270	0,78	355	1,03	131

Az egyharmados pótlólagos munkahelyteremtésnek köszönhetően az eredeti profilban működő vállalkozások a felmérés időpontjában a tulajdonos mellett átlagosan további egy-egy főnek biztosítottak foglalkoztatási lehetőséget.

A vizsgált sokaságon belül azok alkotják a legnagyobb csoportot (38%), akik bizonytalanak tartják vállalkozásuk jövőjét. Azok között viszont, akik a felmérés időpontjáig növelni tudták a tőkeerejüket, a felfutóban lévő vállalkozások aránya a legmagasabb, míg a változatlan saját tőkével rendelkezők körében a stagnálóké.

5. táblázat

Az eredeti profilban működő vállalkozások tényleges és potenciális ereje

a vállalkozás jövője	a vállalkozás kezdete óta a saját tőke			összesen
	nőtt	csökkent	változatlan	
vállalkozások száma				
felfutó	49	5	24	78
stagnál	34	14	58	106
bizonytalan	46	35	52	133
kilátástalan	3	13	9	25
nincs válasz	1	1	–	2
együtt	133	68	143	344
vállalkozások megoszlása (százalék) 49				
felfutó	37	7	17	23
stagnál	25	21	41	31
bizonytalan	34	51	36	38
kilátástalan	2	19	6	7
nincs válasz	1	2	–	1
együtt	100	100	100	100

A megkérdezettek közel egyharmada *stagnálással* számol vállalkozása jövőjét illetően. Pozitívan értékelhető, hogy mindössze 7 százalék azoknak az aránya, akik teljesen *kilátástalannak* ítélik vállalkozásuk perspektíváját. Ennél is öröndetesebb, hogy az *eredeti profilban működő vállalkozások 23 százaléka egyértelmű fejlődést remél*. Ezen belül 49 esetben komoly esély van arra, hogy a kis műhelyekből, üzletekből valódi vállalkozások nőjenek ki.

Az eredeti profilban működő vállalkozások stabilizálását a megkérdezettek szerint elsősorban a *magas társadalombiztosítási járulék* hátráltatja. Ennek csökkentését fontosabbnak tartják, mint akár az adók mérséklését, akár a megfelelő hitelkonstrukciók hozzáférhetőségét. (Egyrészt az adó mértékét — legális úton is — lehet befolyásolni, másrészt — mint azt korábban bemutattuk — a vizsgált vállalkozások kis tőkeigényűek.)

Profilváltó vállalkozók

A vizsgálatba vont vállalkozók közül 30 fő (a teljes minta 5,6%-a) a *felmérés időpontjára megváltoztatta a munkaügyi központ támogatásával megkezdett tevékenységét*. A profilváltás az átlagosnál nagyobb gyakorisággal bizonyult szükségesnek a közösségi és személyi szolgáltatásokban, valamint a kereskedelemben. A megváltozott tevékenység azonban az esetek többségében nem jelentett mást, mint profilbővítést vagy az áruválaszték cseréjét. Erre azért volt szükség, mert a vállalkozás megkezdésekor erős konkurenciával találták szembe magukat, amit az indulás előtt nem mértek fel.

A megkérdezettek szerint legtöbbször a *gyenge jövedelmezőség* idézte elő a profilváltást, második helyre pedig a *fizetőképes kereslet beszűkülését* sorolták. A harmadik leggyakoribb ok az „*egyéb*” kategóriába tartozott, itt olyan indoklások szerepeltek, mint az új profil nagyobb jövedelmezősege, a vállalkozótárstól eltérő üzleti koncepció, az eredeti vállalkozás magas költségei stb.

A *profilváltók háromnegyedének teljesültek a várakozásai*. Magasabb lett a kereslet, nőtt a rendelésállomány, jövedelmezőbb, stabilabb az üzlet, biztosabb a család megélhetése. Akiknek nem váltak valóra a reményei, az alacsony vásárlóerőre, a növekvő konkurenciára, az érdekképviselő hiányára és a bizonytalanságra panaszkodtak, és saját magukon kívül mindenkit megvádoltak a sikertelenség miatt.

A megszűnt vállalkozások

A munkaügyi központ támogatásával 1992-ben elindított vállalkozások közül 139 (a minta 27%-a) a *felmérés időpontjában már nem működött*. Ezt az érintettek az első helyen azzal magyarázták, hogy a *vállalkozásból származó jövedelem nem biztosította a megélhetésükhöz szükséges összeget*. A második legfontosabb indok pedig az volt, hogy *nem sikerült elég vevőt találni a termékekre, szolgáltatásokra*. E két ok szorosan összefügg, a második maga után vonja az első.

A megszűnés elkerüléséhez igényelt segítség módját illetően az interjúalanyoktól kapott válaszok egyértelművé tették, hogy a *feladott vállalkozások életképtelennek bizonyultak, s megmentésükre nem lett volna lehetőség*.

A *vállalkozást abbahagyók közül meglepően sokan (43%) találtak maguknak állást*. A magas elhelyezkedési arányok jelzik, hogy a vizsgált csoport a vállalkozástól függetlenül is jó esélyekkel indult a munkaerőpiacon. Ebben nincs semmi meglepő, hisz összetételük jóval kedvezőbb volt, mint a munkanélküliek átlagáé. Legfeljebb azon csodálkozhatunk, miért indokolták vállalkozóvá válásukat oly sokan azzal, hogy egyéb lehetőségük nem volt a munkavégzésre. Elképzelhető persze, hogy a vállalkozói tapasztalatok, kapcsolatok révén nyílt mód az elhelyezkedésre.

A vállalkozást feladni kényszerülők egynegyede munkanélküliként regisztráltatta magát, 10 százaléka regisztrált munkanélküli lett, egyötöde pedig inaktívvá vált.

Következtetések

A felmérés tapasztalatainak összefoglalása alapján megpróbáljuk értelmezni a kutatás eredményeit, értékelni magát a programot és olyan ajánlások megfogalmazására törekszünk, amelyek révén jobb összhang teremthető a vállalkozóvá válás támogatásának céljai és munkaerőpiaci hatásai között.

1. A programmal kapcsolatos elvárások szempontjából indokolt világosan megmondani, hogy *a tárgyalt munkaerőpiaci eszköz nem a munkanélküliek vállalkozóvá válását támogatja, hanem önfoglalkoztatásukat ösztönzi.* (Ezt a megnevezésében is egyértelművé kellene tenni.) Még ez a lehetőség is csak *a munkanélküliek szűk csoportja számára jelenthet kiutat az állástalanságból*, amit természetesnek kell tekinteni. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a felméréskori résztvevői létszámot ne lehetne növelni — ami azóta egyébként folyamatosan meg is történik. Azt viszont indokolatlannak tartjuk, hogy a többi programhoz képest csekély támogatotti kör alakulását is az anyagi lehetőségeknek rendeljék alá a munkaügyi központok, s ezzel esetlegessé tegyék a hozzájutás feltételeit. A pénzszerzésük következményeinek differenciálatlan szétterítése alól a tárgyalt eszközt már csak azért is ki kellene vonni, mert ezen sokat nem lehet spórolni. Főleg azok az eljárási szabályok ésszerűtlenek, amelyek a vállalkozói támogatás igénybevételét későbbre halasztják, csak hogy a Szolidaritási Alap kárára tehermentesítsék a Foglalkoztatási Alapot. Valójában ennek a fordítottja lenne kívánatos. Az alapok megosztásának jelenlegi rendszere és a vállalkozói támogatás feltételeinek változatlanul hagyása mellett ezen úgy lehetne segíteni, ha a megyék törvényi felhatalmazást kapnának arra, hogy a segélyezési idő lerövidítésével elérhető járadék megtakarítást a Szolidaritási Alapból átcsoportosíthassák decentralizált foglalkoztatási alapjukba. Ennél azonban *jobb megoldás lenne, ha az egész konstrukciót átalakítanák.*

2. A vállalkozóvá váláshoz nyújtott anyagi támogatás a munkaügyi szervezetet és a munkanélkülit — más-más okból — egyaránt abban teszi érdekeltté, hogy a járadékfolyósítási idő meghosszabbodjon, ami nyilvánvalóan tarthatatlan. Ráadásul a program résztvevőinek többsége nincs is tisztában azzal, hogy meddig folyósítanak számára munkanélküli járadékot, s mikortól alakul át ez vállalkozói támogatássá. Ezért *célszerű volna az utóbbit megszüntetni, s helyette más megoldást kitalálni.* Erre legalább két lehetőség kínálkozik. Az egyik: *a vállalkozásba kezdő munkanélkülieknek egy összegben odaadni a még fel nem használt járadékuk hátralévő részét.* Ezzel ösztönözni lehetne a munkanélkülieket arra, hogy aki vállalkozni akar, ezt mielőbb tegye meg, az egy összegű, koncentrált támogatás pedig enyhíthetné az induláskor oly sokak számára súlyos gondot jelentő forráshiányt is.

Ennek a javaslatnak azonban van egy szépséghibája. Nem veszi figyelembe, hogy míg két évvel ezelőtt a hátralévő járadék-jogosultság időtartama a munka-

nélküliek többségénél még kellően hosszú volt ahhoz, hogy egyösszegű felvétele ösztönözze a vállalkozás mielőbbi megkezdését, ez mára rendkívüli módon lecsökkent, sőt a munkanélküliek mind nagyobb hányadánál meg is szűnt.

Ezért a *másik* — a mai körülményekhez jobban illeszkedő — *alternatíva* az lehetne, ha a támogatás összegét függetlenül ítenék a munkanélküli járadéktól. Ezt a társadalombiztosítási járulék első évre esedékes összegének átvállalásával kellene helyettesíteni, ami találkozna a munkanélküliből lett vállalkozók igényeivel is. Ők ugyanis azt állították, hogy az induló vállalkozásokat leginkább a magas tb-járulék hátráltatja.

Egyidejűleg *fel kellene emelni* a támogatáshoz való hozzájárítás követelményszintjét. Legalább azt indokolt volna előírni, hogy a munkaügyi központok üzleti terv alapján bírálják el az igényjogosultságot.

3. Az anyagi segítség jobb hasznosulása érdekében indokolt volna *előszűréssel és utógondozással* kibővíteni az önfoglalkoztatás stabilizálását megalapozó társszolgáltatások körét, továbbá olyan mértékig *növelni a támogatás összegét*, ami reális esélyt ad valamennyi munkanélkülinek arra, hogy a vállalkozás útjára lépve azokat igénybe vehesse.

Milyen lehetőségek kínálóznak erre?

– Feltételezhető, hogy az önfoglalkoztatást választó munkanélküliek nagy része nem lesz képes összeállítani az anyagi támogatás feltételül előírandó üzleti tervet. Számukra *kötelezővé kellene tenni a vállalkozói képzésben való részvételt*, s ha indokolt, a tevékenység folytatásához szükséges *szakképzettség megszerzését* is.

– A kezdő vállalkozók *folyamatos üzletvezetési tanácsadást* is igényelnének, legalább az első két évre. Ennek feltételeit ugyancsak kívánatos volna megteremteni. *Mind a képzés, mind a tanácsadás költségeinek átvállalásánál célszerűnek tűnik feloldani az 50 százalékos maximumot.* Ehelyett az anyagi támogatás nagyságának a függvényében lehetne meghatározni, hogy azok, akik e szolgáltatásokat igénybe kívánják venni, mennyivel kötelesek hozzájárulni a ráfordításokhoz. Az egyéni felelősségérzet tudatosítása miatt azonban minimálisan 10 százalékos költségvállalás előírása a támogatásért folyamodó részére feltétlenül indokolt.

4. A támogatás megismertetéséhez és a különböző támogatási formák kombinálásának a bemutatásához az eddiginél sokkal *aktívabb és eredményesebb tájékoztató munkára van szükség.* Ha a konstrukció módosítására vonatkozó javaslatok megvalósulnak, ez szinte automatikusan be is fog következni.

Hiányzik viszont az a komplex, még kiépítésre váró szolgáltatás, amely rendszeres, gyakorlatias és minden vállalkozó számára elérhető információkat nyújtana a piaci helyzetről, a hitelfelvételi lehetőségekről, a jogszabályok értelmezéséről, továbbá részt vállalna a piackutatásban, a vevőkör feltárásában, a reklám-szervezésben, vállalkozótársak keresésében stb. Nyilvánvaló, hogy ezt az igényt a

munkaügyi szervezet nem tudja kielégíteni. Ez a vállalkozásokat támogatni hivatott intézményeknek, érdekképviselőknek, alapítványoknak stb. lenne a dolga. Ehhez hozzátehetjük még, hogy ahogy a munkanélküliből lett vállalkozók helyzete stabilizálódik, előbb-utóbb ugyanolyan nehézségekkel kerülnek szembe, mint a „valódi” vállalkozások: forráshiánnyal, elérhetetlen hitelekkel, megfizethetetlen kamatokkal, túlzott elvonásokkal, szűk hazai kereslettel, a külpiacra való kijutás valószínűtlenségével, a túlszabályozással stb. Ebből a helyzetből mindkét csoport számára egyetlen kivezető út létezik. Ezt röviden a vállalkozásbarát környezet megteremtésében lehet meghatározni.

5. *A munkanélküliek vállalkozásainak várakozáson felüli túlélési aránya és eltartóképességük javulása elégedettségre adhat okot. De ha abból a szempontból vizsgáljuk ezeket az eredményeket, hogy mennyi lett volna elérhető ebből a támogatás nélkül is, a kép sokkal lehangelőbb. A nagy holtsúly ellenére mégis indokolt fenntartani a programot, mert ha nettó eredményei nem is, a költséghatékonysága jó. A vállalkozóknak juttatott anyagi támogatás ugyanis jelentős megtakarítást eredményezett a Szolidaritási Alapban — legalábbis a felmérés időpontjában — emellett viszonylag olcsó és nem avatkozik be nagymértékben a versenyszférába. Ma vizsgálva a költséghatékonyságot nyilván más eredményre jutnánk. Az ellátásból kiesők számának növekedése ugyanis azzal jár, hogy egyre többen folyamodnak a támogatásért csupán a járadékos időszak meghosszabbítása céljából. Ez is a feltételek módosításának a szükségességét támasztja alá.*

A jelenlegi nagy holtsúly sem feltétlenül elítélendő. A programnak ugyanis aligha lehet elsődleges célja, hogy a munkanélküliek kizárólag a támogatásért legyenek vállalkozók. Sokkal fontosabb, hogy tartósan rendeződjön munkaerőpiaci helyzetük. Az sem tagadható, hogy a program bruttó és nettó eredményeinek javítása egymásnak ellentmondó követelmény. Minél alaposabb ugyanis a túlélésre kevés eséllyel kecsegtető munkanélküliek kiszűrése, annál nagyobb arányban kerülnek be olyanok a programba, akik a támogatás nélkül is a vállalkozás mellett döntöttek volna.

Jegyzetek

¹ A kutatást az OTKA (4652. sz. téma) támogatta. Ez a tanulmány a hasonló című kutatói zárójelentés eredményeit összegzi (Frey 1994).

² Az egyik megye Jász-Nagykun-Szolnok, a másik megye pedig Tolna volt. Az előbbiből Czakóné Tari Mária, az utóbbiból pedig Mátyásné Varga Anikó vett részt a kutatásban. A kérdőív összeállításához Laky Teréz nyújtott segítséget. Értékes tanácsaiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki.

Felhasznált forrásmunkák

- Czakóné Tari Mária 1994. *A munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése Jász-Nagykun-Szolnok megyében*. Kézirat.
- Frey Mária 1994. *Munkanélküliből lett vállalkozók*. Munkaügyi Kutatóintézet. Kézirat.
- Lindley, R. M. 1991. *Methods of Evaluation for the European Social Fund: A Proposal for General Evaluation of ESF*. University of Warwick, Institute for Employment Research
- Mátyásné Varga Anikó 1994. *A munkanélküliek vállalkozóvá válását támogató foglalkoztatáspolitikai eszköz hatásvizsgálata Tolna megyében*. Kézirat.
- PA Cambridge Economic Consultants 1991. *Evaluation of Jobclubs and the Enterprise Allowance Scheme in Great Britain*. Cambridge